

Bygga och bo

Bygga och bo

FATABUREN 2013

Bygga och bo

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2013

Red. Christina Westergren och Dan Waldetoft

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2013
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Bildredaktör Marie Tornehave
Omslag och grafisk form Göran Eklund och Lena Eklund
Omslagsfoto Karl Erik Granath, © Nordiska museet

Tryckt hos Elanders NRS Tryckeri, Huskvarna 2013
ISSN 0348 97 1 x
ISBN 978 91 7108 563 4

Foto Patrik Hagborg, © Hemtex.

Från folkhem till flyttstajling

Speglingar av ett svenskt idealhem

När Kajsa och Birger Ersson flyttade från sin femtiotalslägenhet i Farsta till det alldeles nybyggda Södra stationsområdet var de fyllda av förväntan över att få flytta in i en modern, splitterny lägenhet. Året var 1991. Flyttkarlarna bar upp kartong efter kartong, möbel efter möbel, och Kajsa och Birger planerade sitt nya hem. Men när de skulle möblera sängkammaren upptäckte de att de inte fick plats med sina två sängar med tillhörande nattduksbord. För arkitekten hade inte tänkt på att ett sådant möbleman, inte helt ovanligt för ett gift par, skulle få plats i sovrummet.

I samma område bodde föräldrarna till en god vän, och jag förundrades över hur de fick släpa alla matkassar genom både hallen och vardagsrummet innan de nådde fram till köket. Något hade hänt med det svenska hemmet och förändringen verkade inte vara till det bättre.

Historier som dessa gjorde mig nyfiken på de svenska hemmen: Varför ser de ut som de gör och vilka ideal och politiska visioner har styrt bostadsbyggandet? Själv stortrivs jag sedan

MARIA PERERS är
intendent vid Nordiska
museet och doktorand i
designhistoria vid The Bard
Graduate Center i New York.

Bygge i Akalla.
Foto Peter Gullers,
Nordiska museet.

Farsta centrum 1967.
Foto Erik Liljeroth,
© Nordiska museet.

snart sex år i en välplanerad rekordårslya i Liljeholmen. Och just 1960-talets ofta utskälda bostadsområden, som kontrast till de nyare, väckte mitt intresse än mer. Därför arbetar jag nu med en avhandling om skiftet från folkhemmets statliga bostadsengagemang till det alltmer avreglerade och marknadsstyrda boendet.

Det svenska hemmet från 1960-talet och framåt är intressant även i ett internationellt perspektiv. Från att ha legat i Europas botten vad gäller bostadsstandard i början av 1930-talet gick vi till en topposition på 1960-talet. Kring 1970 byggde Sverige flest bostäder i världen i relation till sin befolkning. Från 1961 till 1975 uppfördes hela 1,4 miljoner bostäder, varav över 900 000 lägenheter i flerfamiljshus. Det var de så kallade rekordåren, då svensk industri gick på högvarv, folkhemmets visioner förverkligades och bostadsbristen byggdes bort. Vid millennieskiftet bodde var sjätte svensk i en bostad byggd under rekordåren 1961–1975.

Det var tiden för miljonprogrammet, som räknat som *ett* projekt antagligen är den största byggsatsning som gjorts i Norden, och kanske även i Europa. Och till skillnad från de flesta andra länder var bostäderna här till för alla, oavsett social tillhörighet, och den höga standarden attraherade även medelklassen. I USA och England till exempel, riktade sig dylika bostadsprojekt specifikt till låginkomsttagare och inga andra.

Ett annat skäl till att svenska hem är intressanta är att få hem är så gediget framforskade, uppmätta och utredda för att bli just goda bostäder med solljus och tillräckliga ytor för både möbler och människor. Detta tack vare Hemmens forskningsinstitut och Statens råd för byggnadsforskning. Normerna var avgörande för att byggföretagen skulle få statliga lån och senare även bygglov. Men i början av 1990-talet försvann statens inflytande över bo-

Ett kök mäts med svenska mått. Foto Hemmens forskningsinstitut, Nordiska museet.

städerna – Bostadsdepartementet lades ned, statssubventionerna upphörde, standardmåttan blev till endast rekommendationer och kvar finns i princip endast krav på att man ska kunna laga mat, äta, sova och sköta sin hygien i bostaden, liksom att den ska vara tillgänglig för rörelsehindrade och att dagsljuset ska komma in. Det var därför som Kajsa och Birger inte fick plats med sina nattduksbord och min väns föräldrar tvingades gå med matkassarna genom vardagsrummet.

Inredningstidningen som tidsspegel

Det slog mig att så länge det fanns politiska visioner om goda bostäder för alla, och en bostadspolitik över huvud taget, fanns ytterst få inredningstidningar i Sverige – faktiskt bara ett par tre stycken under 1960- och 1970-talen. När *Sköna hem* kom 1979 var den något helt nytt, med en exklusiv och internationell framtoning i kontrast till de tidigare mera konsumentupplysande och praktiskt inriktade tidningarna. Men i samma takt som bostadsbyggandet har avreglerats, har den kommersiella inredningstrenden exploderat. 2007 fanns 127 tidningar om hem och trädgård att köpa i Sverige och 27 program att se på tv.

I min avhandling undersöker jag hur bilden av det ideala hemmet har presenterats – både i politiska och kommersiella sammanhang – och hur den har förändrats. Använder statsminister Tage Erlander och *Allt i Hemmets* chefredaktör Marianne Fredriksson samma sorts retorik när de talar om värdet av goda bostäder? Vilka boendeideal och vilken livsstil förmedlar *Allt i Hemmet*, *Ikeakatalogen* och statliga publikationer som propositioner, regeringsförklaringar och *God bostad*? Hur samverkar de och hur påverkar de varandra? Hur märks skiftet från miljonprogrammets standardiserade planlösningar och inredningar till de ideal som skapats i den alltmer avreglerade bostadsmarknaden? Hur har synen på hemmet förändrats?

Ett sätt att studera kopplingen mellan boendeideal och politik är att läsa *Allt i Hemmet*, som nu kallar sig »Sveriges första inredningstidning». Om man säger att Socialdemokraterna skapade folkhemmet och Ingvar Kamprad möblerade det, så var det *Allt i Hemmet* som gav de goda råden.

Försiktigt uppror mot svensk standard

I början av 1960-talet rådde stor optimism kring politikens möjligheter. Regeringsförklaringarna talar om full sysselsättning, snabbt framåtskridande, fortsatt reformarbete och ökat bostadsbyggande. Kungliga Bostadsstyrelsen gav ut en ny upplaga av *God Bostad* med teckningar över hur stor plats olika sorters möbler tar i ett hem – inklusive de tidstypiska nymodigheterna soffgruppen och tv:n.

Två nummer av Allt i Hemmet 1960. På bilden t.h. har köksskåpet försetts med glas och vänliga hyllremсор.

I *Allt i Hemmet* kan vi göra tre iakttagelser om synen på det politiska bostadsprojektet och hemmet på 1960-talet och i dag. Den första gäller synen på normer och standardmått. På sätt och vis hade jag trott att tidningen som var så modern och nyskapande för sin tid skulle anamma optimismen. Visst innehåller det första numret 1960 ett besök på utställningen »Bostadens mått« och förhoppningen »Blir alla dessa människans och möblernas mått normgivande för den framtida utvecklingen, får vi med tiden bostäder så goda att bo i«. Och visst kom människans och möblernas mått in i svensk byggnorm. Men – påfallande ofta ville *Allt i Hemmets* redaktörer och debattörer, Lena Larsson, Marianne Fredriksson och de andra, ändå göra uppror mot svensk standard. »Gör nåt kul av standardköket!« uppmanar de och fortsätter: »Det personliga sitter trångt i dag. Riktigt i kläm har det kommit i köken, dessa utmärkta överallt likadana kök. Men det finns en del man kan göra för att få sitt kök vänligare, rarare, mer annorlunda.« I bilden på *Allt i Hemmets* omslag har de bytt köksluckorna mot glas och prytt hyllkanterna med spetsar. Samtidigt försäkrar sig skribenten om att vi inte ska ta »detta som ett angrepp på den svenska köksstandarden. Det är underbart att ha ett kök, där arbetsbänken har rätt höjd och där lådor och skåp är placerade så att man lätt når det man vill ha ...«

Även i vardagsrummet gör *Allt i Hemmet* uppror. Under rubriken »Så fint ... och så tråkigt« tycker Lena Larsson att »varken byggmästaren eller stickkontakten skall få bestämma var soffan skall stå«. Hon frågar sig varför vi har blivit så tråkiga och likriktade och tror att den hårda standardiseringen har bidragit till det. I artikelns avskräckande bilder är det präktigt grått med bokhyllskåp längs långväggen, matgrupp vid fönstret och soffgrupp längst in. När Lena Larsson möblerar om lägger hon också till

Vitt och rostfritt.
Foto Johan Ekstam,
© Kvänum.

färg och »detaljer med personlighet«, som ryska dockor och en moraklocka i miniatyr.

I dag, när det inte längre finns en uttalad svensk standard och när vi kan beställa vilka skåpluckor och inredningar vi vill, föreställer vi oss kanske att våra hem verkligen uttrycker vår personlighet. Men många verkar ändå vilja ha det ganska lika. Helgblagornas bostadsannonser visar rostfria kylar och frysar,

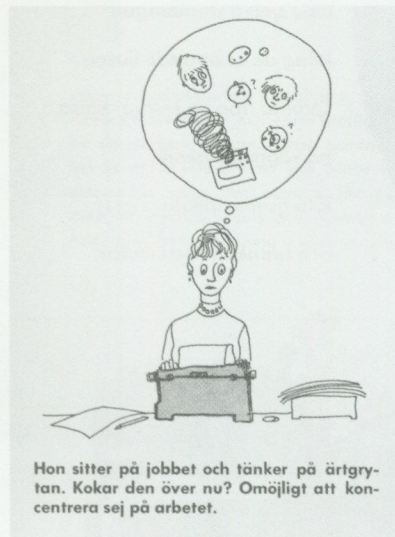
vita skåpluckor, gråsvart kakel och laminatgolv i ek, som om Stockholms alla nyrenoverade kök vore likadana. Vad det beror på tål att fundera vidare på.

Automatisk kock och cocktailparty

Den andra iakttagelsen handlar om teknikoptimismen och hur den har förändrats. Tekniken ska lösa alla våra problem och ge oss mer tid, hävdar *Allt i Hemmets* artiklar och annonser. Framför allt de nya hushållsmaskinerna som diskmaskinen, den helautomatiska tvättmaskinen och varför inte spisen som sköter sig själv. »Ska vi diska amerikanskt?» undrar *Allt i Hemmets* Birgit Sunesson och konstaterar att de flesta tycker att disken är en plåga och att det blir så mycket roligare med diskmaskin. Hon provar olika maskiner hemma i sitt hushåll och redogör även för Konsumentinstitutets undersökning. Hon säger att »Det har varit riktigt trevligt att leva ihop med några amerikanska diskmaskiner en tid. De har gjort hushållsjobbet roligare.» Däremot gillar hon inte den amerikanska idén att rulla fram maskinen direkt till matbordet och duka av direkt ner i maskinen. »Det kändes som att äta på en jätlig mjölkbar«, säger hon.

Allt i Hemmet slår även ett slag för de dubbelarbetande kvinnorna och Birgit Sunesson skriver: »Mamma har bråttom hem från jobbet. Det har hon visserligen varenda dag, men just denna dag finns det en speciell förväntan och spänning inuti brådskan. Undrar just, tänker hon – hur går det med min fläsklägg? På två timmar bör den ha

Ur *Allt i Hemmet* 1960.

Ur Allt i Hemmet 1960.

kokt och blivit alldeles lagom.» Hon hade nämligen redan innan hon gick till jobbet invigt den nya spisen med inbyggd automatisk kock – alltså spisen som lagar maten medan hon är på jobbet. Men även om det lät som musik för de dubbelarbetande kvinnorna skulle detta förbli en leksak tills det fanns en automat som även rörde i grytan, tycker Birgit. Och teckningen intill visar hur hon sitter på jobbet och oroar sig för att det ska koka över.

En annan teknisk nyhet som förgyllde tillvaron, inte minst hushållsarbetet, i början av 60-talet var transistorradion. Lagom till jul 1960 gjorde *Allt i Hemmet* en utredning och testade 55 radioapparater, önskejulklassen framför andra. Men är den nya lilla lådan verkligen den idealiska allradion? undrar tidningen och tycker att den ska passa till såväl rakning och tvättsortering som i stugan och båten. »En bra extraradio skall kunna överrösta exempelvis diskning i köket utan att skrälla eller låta illa. Det klarade bl.a. formsköna Braun T22.»

Teknikoptimismen lever kvar, och det var inte länge sedan vi kunde läsa om framtidshemmet där vi styr både belysning och musik från kontrollpanelen innanför dörren och där kylskåpet talar om när mjölken är slut. Men i köksannonser från senare år är tekniken osynlig. Om vi på 60-talet ville visa upp vår nya teknik i köket, tycks det vara tvärtom i dag. Ju mindre tekniken syns, desto lyxigare har man det. Helst ska man kunna ha glamorösa cocktailpartyn med smoking och snittar i det nya snofsiga köket med turkosfärgade metallicluckor, Kaj Franckporslin och Stig Lindberggardin – för det är ju ändå ingen som lagar mat där.

2010-talets kök – en plats för umgänge. Foto Johan Ekstam, © Kvänum.

Kakelparadis och betonghelvete

Min tredje iakttagelse är den samhällskritik som faktiskt fanns även i en tidning som *Allt i Hemmet* på 1960-talet, och som saknas i dag. I upprepade ledare och artiklar riktar *Allt i Hemmet* kritik mot de framväxande höghusområdena, en föraning om den förortsdebatt som skulle ta fart i slutet av 1960-talet. Och tidningen speglade även flytten från landsbygden. »Vad är standard?» undrar Birgit Sunesson och skriver om kvinnan som flyttat från landet: »Nu sitter hon här i stan i ett palats av sten och glas medan automatmaskinen i höghusets källare sköter

Rostfritt och kakel – standard 1960 och ganska bra trots allt. Foto Karl Erik Granath, © Nordiska museet.

tvätten för henne. Och spar tiden, som skall användas ... ja, till vad?»

Berättelsen fortsätter: »De här betongjättarna med alla sina fönster ser nästan håfulla ut. Sitter hon och *längtar tillbaka* till den rödfärgade kåken där uppe i skogsbyn, hon som fått badrum och toalett och kakel och rostfritt och gud vet allt. Parkett och tv och mjuka mattor inte att förglömma. [...] Men det var allt det le-

Farsta centrum, Stockholm, ca 1960.
Foto André och Irène Reisz, © Nordiska museet.

vande och varma hon längtade efter, det som luktade riktigt fränt och illa och det som doftade riktigt gott. Här luktade allt på ett standardiserat sätt, neutralt och lika. [...] Måste man göra ett betonghelvete för människan för att skapa högre standard? Måste man ljuga för sej själv och tycka att kakelparadiset är ett himmelrike och inte en cell som förlamar ens handlingskraft?» Sedan kommer barnen hem från skolan och kvinnan inser att hemmet är deras värld, att de hade sökt tryggheten och möjligheterna och att betongjättar, stenplattor, glas, kakel och plast kunde uthärdas, »bara man hade en egen liten fläck att ty sig till«. Det här citatet är bara ett i raden av exempel på den höghuskritik som en tid var väldigt tydlig i *Allt i Hemmet*.

I dagens *Allt i Hemmet* är samhällskritik ytterst sällsynt. Nu är det individen och inte samhället som står i fokus. När temat är badrumsspecial berättar chefredaktören att hon har hotellyx hemma i badrummet. Men kanske kan man ana arvet från folkhems konsumentupplysning med vissa ideologiska förtecken, när läsaren uppmanas att skaffa sig »bättre ekokoll« och till hjälp kan klippa ut en praktisk ruta med »miljöfrågor att ställa i affären«.

Genom denna lilla exposé har jag velat visa några exempel på hur populärpressen speglar vår samtid och våra ideal, inte minst i beskrivningarna av hur vi bor. Här kan vi hitta en hel del av den kulturhistoria som vi på Nordiska museet har till uppgift att studera, dokumentera och påminna om.